

7. Придатність розглянутих концепцій у кожному конкретному випадку визначають метою оцінювання. Якщо метою здійснення економічної оцінки природного блага є визначення його мінової вартості, тобто його вартості як об'єкта власності, активу, який може бути відчужений, обмінаний на інше благо, тоді необхідно враховувати витрати його відтворення (заміщення) в рамках витратної або рентно-витратної концепції. Впровадження оподаткування вигод від володіння природним благом передбачає застосування рентного підходу.

Література

1. Неверов Д.А. Социально-экономическая оценка полезности экологических благ: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00. – 19, 08.00.01/ Белорусский государственный технологический университет. – Минск, 1999. – 17 с.
2. Економічний словник-довідник/ За ред. С.В. Мочерного. – К.: Femina, 1995. – 368 с.
3. Голуб А.А., Струкова Е.Б. Экономика природных ресурсов. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 319 с.
4. Врублевська О.В. Проблеми формування теоретичних засад економічної оцінки природних благ// Регіональна економіка. – 2004, № 2. – С. 154-166.
5. Врублевська О.В. Вимірювання економічної вартості ресурсів довкілля// Регіональна економіка. – 2004, № 4. – С. 140-149.
6. Герасимович В.Н., Голуб А.А. Методология экономической оценки природных ресурсов. – М.: Наука, 1988. – 144 с.

УДК 658.56

Доц. О.Р. Губанова, канд. хім. наук – Одеський державний екологічний університет

ВАРТІСНА ОЦІНКА ОБ'ЄКТІВ РОЗМІЩЕННЯ ТЕХНОГЕННИХ ВІДХОДІВ – УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕСІЙНИХ ВІДНОСИН У ПРИРОДООХОРОННІЙ СФЕРІ

Обґрунтовано доцільність використання концесійного механізму активізації природоохоронної діяльності стосовно вирішення питання нагромаджених твердих промислових відходів і запропоновано методику вартісної оцінки об'єктів розміщення техногенних відходів, яка враховує можливі доходи та збитки від їх господарського освоєння на підставі впровадження концесійних відносин.

Ключові слова: об'єкт розміщення техногенних відходів, концесійний механізм.

Doc. O.R. Gubanova – Odessa State Environmental University

Cost estimation of objects of placing of technogenic wastes as condition of realization of concession relations in nature protection sphere

Grounded expedience of the use of concession mechanism in relation to activation of nature protection activity in relation to the decision of question of accumulation of hard industrial wastes and the offered method of cost estimation of objects of placing of technogenic wastes, that takes into account possible profits and losses from their economic mastering on the basis of introduction of concessions relations.

Keywords: object of placing of technogenic wastes, concession mechanism.

Визначальним чинником забезпечення екологічної безпеки – найважливішої складової національної безпеки держави – є ефективність організаційно-економічного механізму природоохоронного регулювання. На думку фахівців [1-3], діючий в Україні економічний інструментарій природокористування не результативний з причини його нездатності забезпечити сприят-

ливі фінансові умови для запровадження природоохоронних заходів. Значною мірою це зумовлено використанням інструментів виключно примусового характеру, які неспроможні формувати у суб'єктів господарювання мотивації, спрямованої на вирішення екологічних питань.

Водночас, у ринкових умовах результативність економічних регуляторів екологічних відношень визначають їх здатністю стимулювати економічний інтерес виробника щодо пошуку найбільш ефективних способів охорони навколишнього середовища і впровадження екологічних інновацій.

Саме тому дедалі актуальнішим стає питання залучення до вітчизняного організаційно-економічного механізму екологічного регулювання нових інструментів, які в змозі забезпечити реалізацію природоохоронних функцій на підставі ринкових принципів ведення бізнесу, а також мають значний інвестиційний потенціал. Як альтернативний варіант, у цьому аспекті, доцільно розглядати концесійний механізм, організаційно-правовий режим якого надає підстави використовувати його в природоохоронній сфері, і, насамперед, для активізації процесів, що пов'язані з промисловим освоєнням значних запасів твердих техногенних відходів, яких на цей час в Україні нагромаджено вже понад 28 млрд. т. Майже 75 % від їх загального обсягу сконцентровано у Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій і Харківській областях [4]. Останнім часом робляться спроби вирішувати ресурсно-екологічні проблеми деяких з цих регіонів за рахунок використання промислових відходів у господарському комплексі. Наприклад, на Старобешівській ТЕС, яка входить до ВАТ "Донбасенерго", розпочато реалізацію проекту з модернізації енергоблоку потужністю 200 МВт – в експлуатацію введено котел з циркулюючим киплячим шаром (ЦКС), де за технологією паливом слугує низькосортне вугілля або відходи вуглезбагачення. За оцінками фахівців, у териконах Донбасу нагромаджено близько 200 млн. т шлаків – відходів підприємств паливно-енергетичного комплексу зі значним вмістом недопаленого вуглецю. Поширення технології спалювання у ЦКС низькосортного вугілля та відходів, які містять вуглець, на інші ТЕС регіону має сприяти вирішення низки місцевих еколого-економічних проблем [5]. Але для здійснення цього проекту необхідні значні кошти. Однак розраховувати на фінансову підтримку з боку держави або власні ресурси суб'єктів господарювання, які ініціюють збільшення техногенного навантаження на довкілля, вкрай проблематично. Тому на теперішній час перспективним джерелом фінансування природоохоронних інноваційних проектів є інвестиції, які можуть бути залучені за рахунок, наприклад, використання концесії.

Необхідно зазначити, що вирішення проблеми нагромадження твердих індустріальних відходів шляхом впровадження концесійних відносин вимагає, насамперед, вдосконалення існуючої методології визначення вартості об'єктів, які надаються в концесію. Тому метою даного дослідження є обґрунтування методологічного підходу щодо вартісної оцінки об'єктів розміщення техногенних відходів, освоєння яких припускає застосування концесійного механізму.

Національне законодавство концесія трактується як "надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на

платній і строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкта підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктові підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань зі створення (будівництва) та (або) управління (експлуатації) об'єктом концесії, з майнової відповідальності і можливого підприємницького ризику" [6]. Крім того, в економічній літературі трапляються інші визначення поняття концесія:

- концесія – договір про передачу джерел природних багатств, підприємств, інших господарських об'єктів, які належать державі або місцевим органам влади, в експлуатацію на тимчасовий термін іноземним фірмам або приватним особам, які вкладають кошти в їхнє освоєння [7];
- концесія – договір на тимчасову здачу в експлуатацію іноземній державі, юридичній або фізичній особі (концесіонеру) на визначених, узгоджених сторонами умовах підприємств, земельних ділянок, надр та інших об'єктів і цінностей з метою розвитку або відновлення національної економіки та освоєння природних багатств [8].

Реалізація концесійного механізму передбачає закріплення за концесіонером права користування об'єктом концесії і права на одержаний від цього прибуток, а також на продукцію, вироблену з дотриманням виконання умов договору; водночас, за концесієдавцем зберігається правосильність володіння і розпорядження об'єктом концесії та гарантовано право на отримання концесійних платежів (роялті), методика розрахунку і граничні розміри яких визначаються відповідними документами Кабінету Міністрів України [9, 10].

Передача концесіонеру права користування об'єктом концесії не спричиняє втрати концесієдавцем права власності на нього, оскільки навіть при тимчасовому припиненні правосильності володіння і користування легітимність права власності на майно зберігається [11].

Відповідно до норм чинного законодавства, в концесію можуть передаватися виключно об'єкти державної або комунальної власності, які використовуються для здійснення діяльності у ряді законодавчо позначених сфер господарювання; серед них тільки відведення і очищення стічних вод, збір і утилізація сміття мають природоохоронну спрямованість. Проте законом передбачено можливість розширення переліку сфер господарської діяльності, здатних функціонувати в концесійному режимі, тому цілком обґрунтованою є пропозиція щодо включення такого виду господарської діяльності як освоєння об'єктів розміщення техногенних відходів у правовий простір механізму концесії.

На сьогодні застосування концесійних відносин в природоохоронній сфері обмежене тим, що в основу чинного Закону України "Про концесії" покладено модернізовану схему, яка дає змогу використовувати як об'єкти концесії виключно об'єкти державної інфраструктури, а не природні багатства, до яких сьогодні доречно відносити і запаси техногенних відходів. У зв'язку з цим, актуальним є включення до законодавчої бази ряду юридичних норм, що регламентують правові відносини в рамках традиційного типу концесії, відповідно до якого концесія розглядається як "право на розробку і використання природних ресурсів і проведення пов'язаної з цим господарської діяльності" [12].

У цьому випадку, нормативний перелік об'єктів права державної або комунальної власності, які можуть передаватися в концесію, може бути розширено за рахунок включення до нього об'єктів, що є складовими техногенно-ресурсного потенціалу країни. До таких необхідно віднести техногенні родовища – "місця, де нагромадилися відходи видобування, збагачення і переробки мінеральної сировини, запаси яких оцінено і мають вони промислове значення" [13], оскільки, згідно з Кодексом України "Про надра", вони є об'єктами права державної власності, а також об'єкти розміщення твердих промислових відходів, які за статутом належать державі або місцевій громаді.

Отже, в правовому аспекті, концесія як форма господарської інтеграції, яка дає змогу державі або органам місцевого самоврядування здійснювати фінансування капіталомістких проектів, не витрачаючи при цьому бюджетні кошти і не втрачаючи права власності на об'єкт капіталовкладень, а концесіонеру мінімізувати інвестиційні ризики за рахунок державних гарантій, адекватна сучасним умовам господарювання і є досить перспективним фінансовим інструментом, який стимулює реалізацію інноваційних процесів щодо промислового освоєння техногенних ресурсів, які у величезних масштабах нагромаджені на території України.

Базовими принципами господарської діяльності на основі концесійних відносин, які визначені чинним законодавством, є: легітимність здійснення; державне регулювання і контроль; взаємна домовленість сторін, закріплена відповідною угодою; вибір концесіонерів на конкурсній основі; комплексність використання об'єкта концесії; державні гарантії капіталовкладень концесіонера; платність використання об'єкта концесії; стабільність умов концесійного договору; розподіл ризиків між сторонами концесійного договору і т.д. Основним регулятором фінансових відносин у період дії концесійного договору виступають концесійні платежі; методика їх розрахунку, граничні розміри і порядок внесення до бюджету регламентуються відповідною Постановою Кабінету Міністрів України [9]. Згідно з діючою методикою, концесійний платіж на право управління об'єктом концесії розраховують у встановленій послідовності:

- визначають розмір річного концесійного платежу, який не повинен перевищувати 10 % вартості майна, що надається в концесію;
- на підставі розміру річного концесійного платежу встановлюють і фіксують у договорі концесії розмір платежу за перший квартал, що настає після укладення договору концесії;
- розмір концесійного платежу за кожен подальший квартал визначають шляхом коректування концесійного платежу за попередній квартал на індекс інфляції за поточний квартал.

Визначення розмірів концесійних платежів в окремих сферах господарської діяльності здійснюють за іншою методологією. Наприклад, порядок розрахунку платежів за надання в концесію вітрових електростанцій передбачає щомісячне нарахування концесійних платежів, виходячи із ставки платежу і вартості виробленої електроенергії, за тарифом, що встановлено на початок розрахункового періоду. Ставка концесійного платежу визначається як

величина, зворотна середньому технічному терміну служби всіх вітрових установок, що входять до складу вітрової електростанції [10].

Очевидно, розрахунок концесійних платежів, що регулюють взаємостосунки держави і концесіонерів у сфері промислового освоєння об'єктів розміщення техногенних відходів, доцільно здійснювати на основі методологічного підходу, відмінного від позначених в чинному законодавстві. Базуючись на економічній суті концесійних угод як відносинах оренди, він одночасно повинен забезпечувати можливість вилучення рентних доходів з урахуванням інфляційних очікувань і чинників ризику. Методологія визначення концесійних платежів у сфері управління техногенними ресурсами може також будуватися за принципом періодичної виплати роялті при фіксованому бонусі, величина якого не повинна залежати від майбутніх доходів концесіонера. Проте, при реалізації будь-якої схеми розрахунку концесійних платежів, особливого методичного значення набуває питання вартісної оцінки об'єкта концесії.

На думку автора, найбільш доцільним є методологічний підхід, що базується на відомому в економічній теорії принципі "вигоди – витрати", відповідно до якого при визначенні вартості об'єкта розміщення промислових відходів необхідно:

- оцінити величину очікуваного доходу від експлуатації і майбутні витрати, зумовлені освоєнням наявних запасів техногенних ресурсів;
- врахувати витрати, пов'язані з прокладанням необхідних інженерно-технічних комунікацій, які забезпечують функціонування об'єкта розміщення відходів на момент початку промислового освоєння його запасів;
- провести грошову оцінку землі, відведеної для об'єкта розміщення твердих промислових відходів;
- підрахувати розмір еколого-економічного збитку, якого вдасться уникнути завдяки скороченню кількості нагромаджених відходів.

Таким чином, ґрунтуючись на запропонованому методологічному підході, вартість об'єкта розміщення техногенних відходів як об'єкта концесійних відносин може бути визначено за сукупністю всіх перерахованих вище елементів. Але найбільш складним питанням є розрахунки доходу від експлуатації і витрат, зумовлених освоєнням нагромаджених запасів промислових відходів.

Визначення цієї складової вартості об'єкта розміщення техногенних відходів можливо розглядати як задачу економічної оцінки ще не освоєного природного об'єкта [14]. Отже, якщо майбутні доходи виражатимуться величиною D_t , а витрати щодо освоєння – K_t , то вартість об'єкта нагромадження твердих промислових відходів може бути визначено на підставі такої залежності:

$$S = \sum_{t=0}^T (D_t - K_t) \cdot (1 + E)^{-t}.$$

Оскільки об'єкт розміщення техногенних відходів є штучним утворенням з достатньо однорідним складом запасів, доречно припустити, що протягом усього періоду його експлуатації щорічний дохід буде однаковий, тобто $D_t = D_0$ ($t = 1, 2, 3, \dots, T$). Якщо при цьому вважати, що витрати на освоєння

будуть пов'язані тільки з початковим періодом, то наведену залежність можна подати у простішій формі:

$$S = \frac{D_0}{E} - K.$$

Отже, умова доцільності освоєння об'єкта розміщення техногенних відходів: $D_0 > EK$, де E – норма дисконтування.

Очевидно, дохід від освоєння нагромаджених твердих промислових відходів визначатиметься їх цінністю та обсягами запасів, тобто

$$D = \Pi \cdot Z,$$

де: Π – видобута цінність 1 т відходів; Z – балансові запаси відходів.

Користуючись методикою промислово-економічної оцінки природних родовищ [14], видобуту цінність 1 т відходів можливо визначити таким чином:

$$\Pi = \frac{1-\rho}{100} \sum_{i=1}^n \Pi_{Mi} \alpha_i \varepsilon_{oi},$$

де: α_i – середній вміст i -ої компоненти у нагромаджених відходах; ε_{oi} – коефіцієнт вилучення i -ої компоненти з відходів; ρ – коефіцієнт збіднення (для об'єкта розміщення промислових відходів він наближається до 0); Π_{Mi} – ціна одиниці i -ої компоненти відходів.

До визначення ціни одиниці i -ої компоненти потрібно підходити, виходячи з її ринкової вартості. Отже, для рідкісних елементів вона становить 5-10 тис. дол. США за 1 кг; наприклад, видобута цінність 1 т відходів Миколаївського глиноземного заводу дорівнює 315 доларів.

Витрати щодо освоєння об'єкта розміщення твердих промислових відходів доцільно оцінювати за собівартістю переробки відходів, виходячи з умови мінімального вмісту корисної компоненти в балансових запасах, а саме:

$$K = C \cdot Z,$$

$$C = \frac{a_{\min i} \Pi_{Mi} (1-\rho)}{100},$$

де: C – собівартість переробки 1 т нагромаджених відходів; $a_{\min i}$ – мінімальний вміст i -ої компонент у відходах.

За наведеним алгоритмом було здійснено вартісну оцінку об'єктів нагромадження відходів Миколаївського глиноземного заводу та Запорізького титаномагнієвого комбінату; для першого вона становить 34,44; для другого – 11,56 млрд. дол. США.

Наприкінці потрібно зазначити, що питання методологічного забезпечення реалізації концесійних відносин у сфері промислового освоєння об'єктів розміщення твердих промислових відходів потребують проведення детальніших досліджень щодо всебічного аналізу можливостей інвестиційно-правового потенціалу концесійного механізму, застосування якого на практиці, своєю чергою, неможливе без удосконалення відповідної нормативно-правової бази, розроблення прозорих методик і схем дії концесійних договорів, надання пільгового режиму для концесійних підприємств.

Беручи до уваги еколого-економічну ситуацію в Україні, освоєння запасів техногенних ресурсів необхідно вже сьогодні розглядати як один з пріоритетних напрямів розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу. Досягнення значного соціально-економіко-екологічного ефекту від практичної реалізації зазначеної господарської стратегії багато в чому залежить саме від методологічного забезпечення природоохоронного інструментарію, що має високий інвестиційний потенціал, і необхідного для активізації екологоорієнтованих інноваційних процесів.

Література

1. Веклич О. Современное состояние и эффективность экономического механизма экологического регулирования// Экономика Украины. – 2003, № 10. – С. 62-70.
2. Мищенко В. Действенность экономических рычагов экологической политики (действительно ли "загрязнитель платит"?)// Экономика Украины. – 2002, № 7. – С. 62-68.
3. Бридун Е.В. Дієвість економічного механізму реалізації екологічної політики// Энергетика: економіка, технології, екологія. – 2001, № 2. – С. 11-16.
4. Метлова Л.П. Теорія та практика поводження з відходами (на прикладі Донецької області): Монографія/ НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2004. – 168 с.
5. Прудка Н. Уголь вместо газа, шлам вместо угля// Эксперт. – 2005, № 29-30. – С. 24-27.
6. Закон України "Про концесії"// Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003, № 30. – Ст. 247.
7. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 193.
8. Словарь делового человека/ Под ред. О.В. Амуржуева. – М.: Экономика, 1992. – С. 95.
9. Постанова Кабінету Міністрів України № 639 від 12.04.2000 р. "Про затвердження Методики розрахунку концесійних платежів". – <http://www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/>.
10. Постанова Кабінету Міністрів України № 868 від 26.06.2001 р. "Порядок розрахунку платежів за надання в концесію вітрових електростанцій". <http://www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/>.
11. Гражданское право в вопросах и ответах/ Под ред. Е.О. Харитонов. – Харьков: ООО "Одиссей", 2001. – С. 134 – 135.
12. Проект Закона Украины "О концессиях"// Голос Украины. – 1993, № 93. – С. 12.
13. Кодекс України "Про надра"// Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994, № 36. – Ст. 340.
14. Померанцев В.В. Оценка рудных месторождений цветных и черных металлов. – М.: Госгортехиздат, 1961. – 198 с.

УДК 504.062+351.9

*Проф. О.Я. Лазор¹, д-р наук з держ. упр.;
доц. О.Д. Лазор¹, канд. с.-г. наук – Львівський регіональний
ін-т державного управління НАДУ при Президенті України;
доц. Л.Д. Загвойська², канд. екон. наук – НЛТУ України*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ВПЛИВІВ НА ДОВКІЛЛЯ

Критично проаналізовано вітчизняні і зарубіжні теоретичні підходи до схвалення рішень щодо розгортання економічної діяльності, яка може спричинити помітні впливи на довкілля. Дано порівняльну оцінку сучасних методів ідентифікації цих

¹ Кафедра державного управління та місцевого самоврядування

² Кафедра екологічної економіки